

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ СТРОКОВОЇ СЛУЖБИ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 07-431 групи
Спеціальності 053 Психологія
Освітньо-професійної програми
«Психологія»
Валерія Грем

Керівник: к. психол. н., доцента Світлана
БАБАТІНА

Рецензент: Попович І. С. доктор
психологічних наук, професор

ХЕРСОН - 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1.....	5
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ХАРАКТЕРИСТИК ДЕЗАДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	5
1.1 Поняття дезадаптації	5
1.2 Психологічна структура військового колективу	8
1.3 Проблема алкогольної залежності військовослужбовців.....	10
1.4 Проблема суїцидальної поведінки серед військових	14
РОЗДІЛ 2.....	23
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТЕРМІНОВОЇ СЛУЖБИ	23
2.1 Використані методи та методики дослідження	23
2.3. Порівняльний аналіз результатів військовослужбовців і юнаків, що не проходили службу в армії.....	26
Висновок до розділу 2	27
ВИСНОВКИ	28

ВСТУП

Актуальність. Повертаючись з армії, закритого, виключно чоловічого структурованого, консервативного соціуму до необмеженого чіткою структурою життя та оточення, юнакам складно пристосуватися до нових умов. Проблеми з адаптацією та соціальною інтеграцією погіршують психоемоційний стан, та часто стають причинами виникнення різних типів залежностей. Багато статей присвячується темі адаптації військовослужбовців контрактної служби і ветеранам бойових дій. Але погіршення психічного стану юнаків, що проходили службу в армії за закликом може стати причиною зниження укомплектованості військових частин, що згодом стане загрозою цілісності і збереженню суверенітету України. Зацікавленість проблемою адаптації військових до цивільного життя викликано

Вивченням проблеми адаптації займалися такі вчені як П. Анохін, Г. Андреева, Б. Ананьєв, Ф. Березін, Л. Виготський, Т. Дичев, В. Казначеев, А. А. Налчаджян та інші. Дослідження з питань щодо військової психології здійснювалися Б.М. Ворник, С. В. Горбенко, Л. А. Кандибович, С. Л. Кандибович, І. В. Сиром'ятников та іншими.

Мета наукової роботи – визначення рівня адаптованості військовослужбовців до умов цивільного життя після проходження служби в армії за закликом.

Тож завдання наукової роботи наступні:

- 1 Теоретичний аналіз понять «адаптація-деадаптація», вивчення особливостей військового колективу та видів девіантної поведінки військовослужбовців;

- 2 Формування вибірки і проведення дослідження за допомогою методик:
 - Анкета оцінки нервово-психічної стійкості «Прогноз»
 - Тест індекс життєвої задоволеності адаптація Н. В. Паніної.
- 3 Аналіз взаємозв'язку нервово-психічної стійкості й задоволеності життям.
Порівняння вибірок військовослужбовців і юнаків з цивільною професією.

Об'єкт дослідження – психофізіологічний стан осіб що проходили термінову військову службу.

Предметом експериментального дослідження було визначено процес гармонічної адаптації військовослужбовців до умов цивільного життя.

Під час виконання наукової роботи були використані наступні **методи та методики**: метод теоретичного аналізу, структурування і узагальнення, методи емпіричного аналізу (анкета оцінки нервово-психічної стійкості «Прогноз», тест індекс життєвої задоволеності адаптація Н. В. Паніної.), методи статистичної обробки даних за допомогою програми «R».

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ХАРАКТЕРИСТИК ДЕЗАДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

1.1 Поняття дезадаптації

Психологічна адаптація – процес пристосування психіки індивіда до системи різних життєвих компонентів соціально-психологічних і професійно-діяльнісних компонентів життя, і відповідність виконання соціальних ролей. Психологічна адаптація впливає на наступні сфери людської життєдіяльності:

- соціальна сфера (система моральних правил, цінностей й політичних поглядів);
- соціально-психологічна сфера, яка відповідає за міжособистісні відносини особистості й виконання рольових обов'язків відповідно до типу міжособистісних відносин;
- професійно-діялісна сфера, що відповідає за становлення професійних навичок і їх вдосконалення;
- екологічна сфера, що сприяє позитивному ставленню до природних ресурсів.

Відповідно до цих сфер людської життєдіяльності виокремлюють такі види психологічної адаптації:

- соціальну психологічну адаптацію,
- соціально-психологічну адаптацію,
- професійно-діялісної психологічну адаптацію,
- екологічну психологічну адаптацію особистості.

Виділяють також інтегральні або системні види психологічної адаптації: професійну, сімейно-побутову, особистісно-дозвільної та ін. Ці компоненти об'єднують у собі види вже названих видів психічної адаптації індивіда.

Психологічна адаптація особистості - це процес двосторонньої взаємодії, під час якої змінюється не тільки особистість (зміни на психічному і фізичному рівні), а й середовище, в якому особистість перебуває, й з яким контактує (зміни норм, правил, цінностей, екологічного середовища), перетворення духовної сфери життя соціуму і його реорганізація. Під час процесу адаптації гармонізується взаємодія особистості з середовищем. В особистості і середовища (перш за все соціальної) відбуваються зміни, характер і ступінь яких обумовлені багатьма обставинами. З числа цих обставин першорядну роль грають такі:

- соціальні параметри середовища;
- соціально-психологічні особливості соціального середовища (норми, правила, вимоги, санкції, очікування від особистості ступінь спільності ціннісних та інших основ її життя);
- зміст, засоби, умови та інші особливості провідної (і другорядних) діяльності.

Згідно з Л. Філіпсом, адаптованості притаманні два типи відповіді на вплив середовища:

- 1) прийняття і ефективна відповідь на соціальні очікування, яких кожна людина має дотримуватись відповідно до свого віку і статі;
- 2) в більш специфічному сенсі адаптація означає гнучкість і ефективність моделей поведінки в нових і складних умовах, а також вміння корегувати характер подій собі на користь. Тож в даному сенсі адаптація означає, здатність людини успішно користуватися реальними умовами для досягнення своєї мети, цінностей і прагнень. Такий вид адаптованості спостерігається в будь-якій діяльності. Для

адаптивної поведінки характерним є успішне прийняття рішень, проявлення ініціативи і ясним визначенням власного майбутнього.[2]

Отже, психологічна адаптація – це процес гармонізації внутрішніх і зовнішніх умов життя, діяльності і взаємовпливу особистості і середовища. Таким чином процес дезадаптації полярний по процесу адаптації, та виступає деструктивним явищем.

Дезадаптація – сукупність певних процесів поведінки, який призводить до поглиблення проблемної ситуації, збільшення труднощів і негативних станів, що викликають сукупність дисгармонічних переживань, замість того щоб пристосовуватись до умов навколишнього середовища і розвивати сприятливі моделі поведінки. Цей процес може мати як патологічний так і непатологічний характер.

Для непатологічної дезадаптації характерне відхилення в поведінці і переживанні суб'єкта, що пов'язане з недостатньою соціалізацією, соціально-несприятливими установками індивіда, неочікуваною і швидкою зміною умов існування, розривом значущих міжособистісних відносин та ін.

Патологічний стан дезадаптації характеризується конфліктами, що можуть бути джерелом суїцидальної поведінки людини. В деяких випадках конфлікт викликає і посилює дезадаптацію, що переводить індивіда в суїцидальну фазу, в інших ситуаціях конфлікт сам стає причиною дезадаптації. При досить високому ступені його загострення і значущості для особистості протиріччя, дезадаптивні стани можуть провокувати суїцидальну поведінку.

Прийнято виділяти об'єктивні та суб'єктивні ознаки дезадаптивних станів.

До об'єктивних ознак відносять:

- зміна соціальної поведінки людини,
- невідповідність поведінки соціальним ролям,
- несприятливу зміну поведінки.

До суб'єктивних ознак відносять:

- психічні порушення (від пригніченого настрою до виражених психопатологічних синдромів),
- стан психологічного ступору, який є результатом тривалого особистісного в конфлікті (зовнішнього чи внутрішньо індивідуального) і відсутності необхідних адаптивних механізмів для виходу з цього стану.

Налчаджян А. А. акцентує увагу на трьох видах дезадаптації особистості:

- тимчасова, порушенням гармонії взаємодії між індивідом і навколишнім середовищем, що викликає адаптивну активність особистості
- стійка ситуативна дезадаптація є наслідком відсутності у особистості необхідних механізмів адаптивної поведінки, попри наявність бажання, але невміння адаптуватися;
- загальна стійка дезадаптація – стан постійної фрустрованності, що активує патогенні захисні механізми.[1]

1.2 Психологічна структура військового колективу

Військовий колектив – це консервативна, досить закрита соціальна група, основною метою діяльності якої є військовий захист, оборона цілісності держави. Специфічні особливості військового колективу полягають у таких факторах:

- по-перше, діяльність має високу значущість, що забезпечує нормальне функціонування інших колективів (трудовах, навчальних, сімейних) і суспільства в цілому;
- по-друге, діяльність військового колективу детально регламентована і вимагає від воїнів узгодженості й чіткості під час виконання наказів, розпоряджень;

- по-третє, стосунки між військовослужбовцями поділяються на чітко обумовлені - службові, або офіційні (регламентуються статутами Збройних Сил України), та неслужбові, або неофіційні, емоційні (виникають між військовослужбовцями самі по собі, на основі симпатій, спільних інтересів, нахилів, а не з волі командирів або начальників).

Діяльність військових більш напружена й екстремальна, порівняно з іншими видами діяльності. Військовій діяльності притаманні несподіваність, раптовість, незвичність, здатність руйнувати сформовані до призову стереотипи поведінки, створювати негативні психічні стани (тривожність, страх, афект, стрес, депресія).

Вірогідні причини дезадаптації військовослужбовців:

1. Неочікувана відірваність з повсякденного життя;
2. Відсутність психологічної підготовки до умов військової служби;
3. Відсутність психологічного супроводу новобранця;
4. Різка зміна умов життя;
5. Високий рівень ризику фізичному і психологічному здоров'ю;
6. Відсутність професійної підготовки до цивільного життя.

Особистості, звільнені з військової служби, а також члени їх сімей відчують труднощі в соціальній адаптації до умов цивільного життя. Не в повній мірі задовольняється постійно зростаюча потреба звільнених військовослужбовців в перепідготовці за цивільними спеціальностями і сприяння їх в працевлаштуванні.

Збереження негативних тенденцій, що склалися в соціальній сфері Збройних Сил, може спричинити за собою:

- в найближчій перспективі – погіршення морально-психологічного стану військовослужбовців, зниження рівня військової дисципліни, значно знизився рівень престижу і привабливості військової освіти, зростання соціальної напруженості в сім'ях військовослужбовців,

- збільшення числа надзвичайних подій, пов'язаних із загибеллю військовослужбовців у мирний час;
- в середньостроковій перспективі – зростання чисельності звільнених до закінчення терміну служби (контракту), відсутність бажаючих укладати контракти, погіршення притоку контингенту у військово-навчальні заклади, зниження укомплектованості військових частин і установ до критичного рівня;
 - в довгостроковій перспективі – зниження боєздатності і боєготовності Збройних Сил нижче критичного рівня, посилення загрози втрати суверенітету і територіальної цілісності

В умовах військової служби виділяють такі типи девіантної поведінки:

- вживання алкоголю та наркотиків;
- порушення статутних норм і правопорядку;
- суїцидальна поведінка;
- відхилення у сексуальній поведінці.
- Вживання алкоголю.

1.3 Проблема алкогольної залежності військовослужбовців

Одним з проявів дезадаптації військовослужбовців у цивільному житті є алкогольна залежність, що формується також і в період проходження служби. Цілий спектр психологічних передумов, насправді відкриває шлях до виникнення залежності. Але при всій їх різноманітності в базі кожної причини буде лежати людське его. Якщо «Я» являє собою гармонійну, цілісну структуру, яка в нормі самодостатня, то рівень напруги і незадоволеності компенсується за рахунок внутрішніх резервів.

Але коли виникають такі причини, що ступінь внутрішньої незадоволеності все ж перевищує резерви. Людина починає шукати будь-які способи, щоб компенсувати таке не комфортне існування. Далеко не кожен

шлях можна назвати раціональним, найчастіше відхід від реальності через п'яний дурман призводять до серйозних проблем зі спиртним.

У числі найпоширеніших передумов кожної залежності, насамперед занижена або надто завищена самооцінка. Проблеми з самооцінкою як заниженого, так і підвищеного характеру. Крім того, його часто супроводжують різноманітні психічні відхилення.

Найбільш розповсюдженою формою девіантної поведінки у військовослужбовців є вживання алкоголю. Соціальні наслідки пияцтва в армії збільшуються її особливою роллю, функцією у суспільстві і наявністю у розпорядженні військовослужбовців зброї. Виділення цієї форми поведінки викликано тим, що пияцтво серед військовослужбовців строкової служби тісно пов'язане зі скоєнням правопорушень. Багато правопорушень і злочинів військовослужбовці здійснюють у стані алкогольного сп'яніння або заради здобуття алкоголю.

Виділяють три групи факторів, що сприяють алкоголізації армійського середовища:

- соціальні,
- психологічні,
- біологічні.

До соціальних факторів відносяться:

- несприятливі умови сімейного виховання (неповна сім'я, алкогольні традиції сім'ї, низький культурний рівень, конфліктні взаємовідносини і аморальна поведінка батьків);
- низький рівень освіти; ранній вступ у самостійне життя (початок низько кваліфікованої трудової діяльності до 17 років);
- досвід раннього вживання алкоголю;
- вплив неформальної групи ровесників з асоціальними тенденціями.
- Незадовільне житлово-побутове забезпечення, відсутність умов для змістовного відпочинку, наявність екстремальних ситуацій, важкі

умови служби, які вимагають від військовослужбовця "розрядки", тягар позастатутних відносин посилюють тенденцію алкоголізації військовослужбовців.

До психологічних факторів, які сприяють пияцтву серед військовослужбовців відносяться:

- акцентуації характеру (нестійкий, епілептоїдний, експлозивний і гіпертимічний типи);
- релаксуючі та ейфоризуючі властивості алкоголю, які сприяють розвитку ілюзії "психічного комфорту", полегшують міжособистісні контакти;
- фіксація станів;
- руйнування властивостей особистості;
- належність до кола осіб, що систематично вживають алкоголь;
- наявність алкогольних традицій у суспільстві.

Давно помічено, що більш схильні до розвитку алкоголізму такі люди, які відчувають труднощі в спілкуванні. А якщо їх при цьому мучать комплекси, викликані як надуманими, так і реальними недоліками, то схильність ще більше збільшується. Такі особистості відзначають, що алкогольні напої на якийсь час дійсно допомагають зняти або усунути внутрішні бар'єри. Але біда в тому, що при такому підході факт постійного зловживання тільки питання часу.

До біологічних факторів відносяться:

- неповноцінність вищих відділів центральної нервової системи (природжена або внаслідок черепно-мозкових травм та інтоксикацій);
- обтяжена спадковість (алкоголізм передався генетично від батьків).

Проблема зловживання алкогольними напоями також присутня не тільки серед українських військових.

З питання про значення алкоголізму для армії необхідно перш за все встановити, чи страждають взагалі армії цим недугом. З цього приводу є цілий ряд статистичних та отриманих шляхом спостереження даних. У російській армії відсоток тих, хто почав пити на службі в 8-9 разів перевищує відсоток тих, хто кинув пити; Відсоток вживаючих алкоголь солдат збільшується пропорційно числу прослужених ними років; Відсоток офіцерів, які знаходились в військово-лікувальних закладах від гострого отруєння спиртом, в 30 разів перевищує відсоток нижніх чинів; в деяких полках витрати нижніх чинів на спиртні напої доходили в рік до 25 тисяч на рік;

У пруської армії з 1881 по 1887 рр. алкоголізм, зареєстрований медичними установами, підвищувався і досяг 4,2 на 10 тисяч. особистого складу; з 1887 р по 1904 р спостерігалось майже безперервне зниження пияцтва, яка досягла в останньому звітному році 0,75 на 10 тисяч; в баварській армії з 1896 по 1900 р спостерігалось рівномірне зниження алкоголізму, що доходило в останньому році майже до 0, але з цього року рівень алкоголізації різко підвищився і досяг в 1903 р 2,0 на 10 т. ч. ; в німецькому флоті рівень алкоголізму вище сухопутних військ (в 1903 р 2,5).[3]

Відповідно до сприйнятої культури вживання алкоголю серед військовослужбовців, дослідження Великобританії та США показали більш високе споживання алкоголю як у військовій галузі [10], так і серед військово-морського персоналу [11 , 12] порівняно з цивільним населенням. Однак результати досліджень США в аналогічний період були суперечливими. Наприклад, Поліч показав, що рівень зловживання алкоголем був подібним між військовими та цивільними групами, як тільки були враховані демографічні відмінності [13]. Болвег повідомив, що, хоча непиття було вищим серед цивільних осіб, більша частка військовослужбовців, швидше за все, вживала алкоголь із низьким рівнем ризику (1-2 стандартні напої на день) порівняно з цивільними колегами [14].

Профілактика пияцтва у військовослужбовців включає:

- знання дійсного стану справ з пияцтвом в підрозділах;
- персональний облік всіх, хто схильний до зловживання спиртними напоями, здатний спровокувати на пияцтво нестійких військовослужбовців;
- використання системи заходів по перекриттю всіх каналів проникнення спиртного до військовослужбовців;
- систематичні перевірки таких об'єктів, як кімнати для зберігання особистих речей, сушилок, котелень, лазень, підвалів, горищних приміщень, канцелярій та ін.
- зосередження зусиль військових юристів на пропаганді антиалкогольного законодавства. Своєчасне доведення до всіх категорій військовослужбовців вироків військових трибуналів у зв'язку із злочинами на ґрунті пияцтва; зосередження зусиль військових медиків на виявленні військовослужбовців, схильних до зловживання спиртними напоями;
- ведення статистики випадків пияцтва та алкоголізму;
- посилення санітарно-просвітницької роботи, націленої на показ шкоди пияцтва, вживання технічних рідин;
- розкриття соціальних аспектів небезпеки алкоголізму;
- облік особливостей і структури військових підрозділів, специфіки роду військ і різноманітності військових спеціальностей, що мають різні можливості придбання та вживання спиртного;
- кропітка, наполеглива і систематична індивідуально-виховна робота з особовим складом;
- робота з покращення побутових умов особового складу.

1.4 Проблема суїцидальної поведінки серед військових

Поширеними причинами самогубств серед військовозобов'язаних є: несправедливе ставлення до військовослужбовців, словесні образи;

- приниження почуття власної гідності;
- стан здоров'я - психічні розлади;
- втрата коханої людини, нерозділене кохання;
- важка сімейна ситуація.

Комплексний аналіз наукових досліджень і публікацій показує, що проблематика суїцидальної поведінки є одним з провідних напрямків наукових досліджень, так як вона не втрачає своєї актуальності і в даний час, на даний момент немає єдиного підходу до розгляду проблеми суїциду. Амплітуда коливань кількості суїцидів серед військовослужбовців і цивільного населення продовжує коливатися від збільшення до зниження, але сама кількість суїцидів, на жаль, залишається дуже високим

Суїцид – акт самогубства, усвідомлене самоусунення з життя під впливом гострих психотравмуючих ситуацій, коли власне життя, як найвища цінність, втрачає для людини сенс.

Суїцидальна поведінка – усвідомлені дії, метою яких є позбавлення себе життя. Феномен суїциду, суїцидальної поведінки тісно пов'язаний з психологічною кризою особистості (гострий емоційний стан, викликаний особливими для людини психотравмуючими подіями). Ця криза має такий масштаб та інтенсивність, що весь попередній досвід людини, яка вирішила покінчити життя самогубством, не може надати їй іншого виходу із ситуації, що вважається їй нестерпною. Подібна криза може виникнути раптово, але, як правило, психологічна напруга накопичується протягом тривалого періоду та включає в себе різноманітні негативні емоції та переживання. Вони накладаються одні на інші, занепокоєння переходить в тривогу, тривога трансформується у безнадійність. Людина втрачає віру в себе, у здатність подолати несприятливі обставини, виникає внутрішній конфлікт “неприйняття самого себе”, “самозаперечення”, з'являється відчуття “втрати

сенсу життя”. На цьому етапі можливі прояви суїцидальної поведінки, яка має такі основні форми:

- суїцидальні думки;
- суїцидальні задуми;
- суїцидальні висловлювання;
- суїцидальний намір;
- суїцидальні спроби (дії).

Динаміка розвитку суїцидальної поведінки включає в себе такі етапи:

1. виникнення конфлікту суб’єктивно великої тривалості та
2. інтенсивності;
3. усвідомлення нездоланності перешкоди, протиріччя;
4. руйнування системи життєвих перспектив;
5. прийняття рішення про суїцидальну дію;
6. суїцидальна дія (спроба).

Розрізняють “справжній” суїцид (усвідомлені дії, метою яких скоєння завершеного акту самогубства, бажання покінчити з собою, самознищення); афективний суїцид (обумовлений надзвичайно сильним афектом, який виникає внаслідок раптової гострої психотравмуючої події, коли бажання покінчити життя самогубством виникає раптово), що здійснюється в момент сильного збудження; демонстративний суїцид (метою є вплив на відношення командирів, начальників, товаришів по службі, рідних та близьких, довести свою правоту чи звернути увагу оточуючих на власні проблеми; позбавлення себе життя не є метою. Суспільна небезпечність явища суїциду полягає в тому, що в більшості випадків гинуть здорові, соціально активні молоді люди, покликані жити, а не вмирати. Згідно зі статистичними даними, критичний вік для позбавлення себе життя – від 16 до 29 та від 40 до 50 років. У Збройних Силах України самогубства деморалізуючим чином впливають на особовий склад, службову діяльність, негативно відображаються на морально-психологічному кліматі малої групи

військового підрозділу. Випадки загибелі військовослужбовців унаслідок самогубства підривають віру суспільства, батьків у спроможність відповідних командирів (начальників) забезпечити збереження життя молодих людей, своїх підлеглих і відображаються у засобах масової інформації, що шкодить авторитету Збройних Сил України. Основні причини суїцидальної поведінки військовослужбовців у Збройних Силах України. Витоки явища суїциду, його причини різноманітні. Умовно поділено такі причини на три основні групи (в основному, їх поєднання у кожному конкретному випадку):

- особистісні психологічні особливості військовослужбовця;
- перебування у ситуації конфлікту суїцидогенного характеру;
- схильність до неадекватних ситуаційних реакцій в умовах конфлікту.

Розглянемо ці групи детальніше. Психічні риси особистості військовослужбовця, сприятливі для розвитку схильності до самогубства. Слід наголосити на тому, що самогубство скоюється людьми різноманітних психологічних типів, не існує так званого типу військовослужбовця, “схильного до самогубства”. Усе залежить від сили психотравмуючої ситуації і її особистісної оцінки як нестерпної. Водночас до найпоширеніших психічних особливостей, які призводять до суїцидальності, належать:

1. емоційна в’язкість (невротичне зациклювання) – зосередження на певному емоційному стані, панування цього стану (постійне “внутрішнє” повторення переживань, пов’язаних із неприємними подіями);
2. дратівливість, вразливість, висока конфліктність, які проявляються у вибухово-агресивних реакціях, звинуваченнях без уваги до позиції інших осіб;
3. слабкий особистісний психічний захист, зокрема недостатній опір емоційним навантаженням (вразливість, яка спричиняє психічне виснаження військовослужбовця);

4. неадекватна самооцінка – може бути завищеною (схильність звинувачувати інших у власних невдачах) чи заниженою (нерішучість особи щодо реалізації свого потенціалу);
5. гіпертрофована потреба самореалізації – прагнення досягти високого
6. соціального статусу шляхом здобуття визнання будь-яким чином;
7. невпевненість у собі;
8. симбіотичність – потреба в позитивно забарвлених, “теплих” емоційних зв’язках, щирих стосунках, у розумінні і підтримці, розвинута емпатійність (незадоволення такої потреби може зумовити сильну тугу, сум);
9. слабкий вольовий контроль – утрудненість вольових зусиль під час
10. прийняття рішень, несамостійність;
11. низька активність;
12. песимізм – інтегрований прояв депресивних переживань, станів;
13. схильність до самозвинувачень – може розвинутися до суїцидонебезпечних меж, насамперед, під впливом звинувачень інших;
14. високий рівень тривожності – особливо в стресогенних умовах;
15. особистісна незрілість, інфантильність – унеможливають самоствердження, самореалізацію; властива інфантильним особам імпульсивність зумовлює високу ймовірність суїцидальних дій.
16. Конфлікти суїцидогенного характеру можна умовно класифікувати на декілька груп:
 1. Конфлікти, зумовлені специфікою військово-службової діяльності та військово-соціальної взаємодії військовослужбовців:
 17. пов’язані з труднощами військової служби (індивідуальні адаптаційні труднощі, жорстка регламентація життєдіяльності,

вимогливість, значні фізичні та психологічні навантаження, відрив від звичних умов життя – основні чинники, що можуть спричинити у певної категорії військовослужбовців суїцидальні настрої);

18. конфлікти між начальниками та підлеглими;
 19. міжособистісні конфлікти між військовослужбовцями, викликані
 20. проблемами соціально-психологічного характеру;
 21. негативні результати виконання конкретного службового завдання.
2. Особистісно-сімейні конфлікти:
22. нерозділене кохання, зрада коханої (дружини);
 23. розлучення;
 24. хвороба, смерть близьких;
 25. статева неспроможність.
3. Конфлікти, пов'язані з антисоціальною поведінкою суїцидента:
26. побоювання відповідальності (у тому числі кримінальної);
 27. побоювання ганьби за негативні вчинки.
 28. Стан здоров'я:
 29. психічні захворювання;
 30. соматичні (тілесні) захворювання;
 31. фізичні недоліки (дефекти мовлення, особливості зовнішнього вигляду, що суб'єктивно сприймаються як недоліки).
 32. Матеріально-побутові та інші мотиви.

Слід пам'ятати, що конфліктна ситуація набуває характеру суїцидогенної, коли військовослужбовець усвідомить її як високо значущу, гранично складну, а свої можливості щодо її подолання (розв'язання) – як недостатні, переживаючи при цьому почуття безнадійності-безпорадності й обираючи суїцидальні дії як єдино можливий вихід.

Зокрема, серед причин конкретних випадків самогубств, які сталися у Збройних Силах України 2010 року, у результаті аналізу виокремлюються такі:

низький морально-психологічний стан військовослужбовця; напружені стосунки з рідними та близькими на фоні матеріальнопобутової скрути, вживання спиртних напоїв, ревнощів, сварок, підозр у подружніх зрадах, побутових негараздів; загострення сімейних сварок від невлаштованості у побутовому плані, втрати життєвої перспективи в подальшому після звільнення в запас; емоційні переживання, пов'язані із розривом стосунків з дружиною (чоловіком), коханою дівчиною, співмешканкою; смерть рідних чи близьких; наявність боргів, які військовослужбовець не мав можливості повернути; (пов'язаних із кредитами, ігromанією, необхідністю винаймати житло за високими цінами); неупорядковані статеві стосунки, венеричні захворювання; почуття провини від негідного вчинку, побоювання ймовірної відповідальності; гострий депресивний стан військовослужбовця, втома від життя, зумовлена проблемами матеріального характеру, відсутністю власного житла; часткова психологічна напруженість військовослужбовців у військових колективах, яка обумовлена значною кількістю добових нарядів; неадекватні ситуативні реакції військовослужбовців, пов'язані з вище перерахованими чинниками. Серед встановлених причин самогубств, що сталися у 2011 році, домінують почуття провини за вчинені неблаговидні дії (самозвинувачення або звинувачення оточення друзів і близьких людей, а також родичів, як правило, дружин і співмешканок), небажання терпіти життєві негаразди. суїцидальні дії спровоковані надмірним вживанням спиртних напоїв, особистими переживаннями, пов'язаними з датами втрат близьких та рідних людей, розлученням з коханими, ревнощами у стосунках з жінками. Безумовно, певна напруженість суїцидальної обстановки обумовлена об'єктивними причинами, основні з яких перераховані вище. Проведення в органах військового управління та військах (силах) організаційних заходів також спричиняє зростання психоемоційних

навантажень. Водночас, існує ціла низка причин суб'єктивного характеру: як свідчить аналіз розслідувань та доповідей з військ (сил), залишається на низькому рівні профілактична робота щодо запобігання самогубствам; факти загибелі військовослужбовців внаслідок самогубств не є випадковими. Вони, перш за все, пов'язані з низьким рівнем відповідальності окремих керівників органів військового управління, інших службових осіб щодо дотримання нормативних вимог безпеки військової служби, організації індивідуальної роботи з підлеглими, особистої недисциплінованості та необережності особового складу; недостатню увагу командування військових частин приділяє складним соціально-побутовим умовам, нестачі коштів на навчання дітей, повторні шлюби (або взагалі незареєстровані стосунки з жінками, які мають дітей); психологічні особливості поведінки таких військовослужбовців вивчаються мало, психологічна допомога і моральна підтримка надається не в повному обсязі; роботу у військах (силах) щодо надання психологічної допомоги особам, які її потребують, належним чином не налагоджено. Таким чином, низький рівень індивідуально-виховної роботи з боку командування військових частин, незнання дійсного стану справ щодо проведення дозвілля підлеглим особовим складом, сімейних проблем, матеріально-побутових умов проживання, недостатньо ефективна діяльність посадових осіб з вивчення морально-психологічного стану особового складу, профілактики суїцидальної поведінки військовослужбовців поза умовами військової служби, незадовільний відбір військовослужбовців до несення служби у варті стали основними причинами завершених суїцидів, скоєних останнім часом.

Висновок до розділу 1

Психологічна адаптація – це процес гармонізації внутрішніх і зовнішніх умов життя, діяльності і взаємовпливу особистості і середовища. Таким чином процес дезадаптації полярний по процесу адаптації, та виступає деструктивним явищем. В контексті військового колективу дезадаптація може призвести до погіршення психологічного стану і стати причиною девіантної поведінки. Вірогідні причини дезадаптації військовослужбовців:

1. Неочікувана відірваність з повсякденного життя;
2. Відсутність психологічної підготовки до умов військової служби;
3. Відсутність психологічного супроводу новобранця;
4. Різка зміна умов життя;
5. Високий рівень ризику фізичному і психологічному здоров'ю;
6. Відсутність професійної підготовки до цивільного життя.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТЕРМІНОВОЇ СЛУЖБИ

2.1 Використані методи та методики дослідження

Актуальність проблеми психологічної реадптації військовослужбовців, насамперед, зумовлена недостатньою інформованістю військовослужбовців про необхідність проходження психологічного обстеження після військової служби будь-якої форми. При цьому, існує нагальна необхідність створення ефективних програм психологічної реабілітації осіб після проходження військовослужбовцями термінової служби. Відмічається також необхідність психологічного супроводження військовослужбовців під час відбування служби, але серед учасників опитування тільки двоє відмічали мінімальну активність психолога у військовій частині. Жоден з учасників не відвідував психолога після військової служби.

Відзначаючи надзвичайну актуальність проблеми відновлення психічного і фізичного здоров'я та підвищення адаптаційних можливостей колишніх військових під час проходження реабілітаційних програм та по їх завершенні, слід звернути увагу на розповсюдженість таких заходів лише серед військових контрактної служби або ветеранів.

Необхідно також відзначити брак наукового обґрунтування подібних заходів, оскільки в цьому напрямку були проведені нечисленні й не пов'язані між собою емпіричні дослідження, у яких обґрунтовується лише необхідність реабілітації й ресоціалізації військових до цивільного життя в цілому, без акцентування уваги на індивідуалізації цього процесу, застосуванні особистісно орієнтованого та клієнт-центрованого підходів.

Спираючись на позиції системного та особистісно-орієнтованого підходів, за яких експеримент є системою, а отже містить мету, способи і засоби її досягнення, має суб'єкт, об'єкт, визначені взаємовпливи між ними, певну ієрархічну структуру та результат, використаємо поділ експерименту на етапи, запропонований О.В.Співаковським, Н.В. Осиповою та М.В. Сніжко. Автори пропонують умовно поділити експериментальне дослідження на чотири етапи:

- підготовчий, що містить детальний теоретичний аналіз, визначення невирішених проблем, постановку мети й завдань дослідження; вивчення реальної практики вирішення досліджуваної проблеми; формування гіпотези дослідження тощо;
- вибір експериментальних об'єктів та вивчення їх початкового стану, визначення методик проведення та ін. (констатувальний етап);
- проведення експерименту з перевірки ефективності певної системи (формульвальний етап)
- завершальний (узагальнювальний) етап – це підведення підсумків дослідження, опис його результатів.[7]

Тож на першому етапі було визначено теоретичні основи психологічної адаптації, види та причини дезадаптації а також визначена мета дослідження: визначення закономірностей між нервово-психічною стійкістю, вживанням алкоголю і рівнем задоволеністю життям. Попередній аналіз даних дав можливість сформулювати гіпотезу, що юнаки, що проходили службу в армії мають низькі показники нервово-психічної стійкості і задоволеності життям, На другому етапі були сформовані дві групи, що репрезентували військовослужбовців і людей цивільних спеціальностей, що не проходили термінову службу в армії.

Для цього були обрані дві методики:

- Оцінка нервово-психічної стійкості (анкета нервово-психічної стійкості "Прогноз")
- Тест індекс життєвої задоволеності адаптація Н. В. Паніної. Опитувальник загального психологічного стану людини

На третьому етапі було проведено опитування в якому група юнаків, що не відбували службу в армії виступали в якості контрольної групи.

Дослідження було проведено в режимі онлайн, з використанням google-форми. В якому приймали участь 30 юнаків від 18 до 26 років. Було сформовано з них дві групи – юнаки, що проходили термінову службу в армії, а в якості контрольної групи були обрані юнаки, що не проходили військову службу. Задля виявлення рівня адаптації були обрані наступні параметри – нервово-психічна стійкість, та загальна задоволеність життям.

Оцінка нервово-психічної стійкості (анкета нервово-психічної стійкості "Прогноз") дає змогу визначити рівень стресостійкості та спрогнозувати рівень ризику дезадаптації під час дії стресу.

В ході дослідження було виявлено що

-53% військовослужбовців мають низький рівень нервової стійкості, що означає високий ризик виникнення нервово-психічних зривів і соціально-психологічної дезадаптації.

-20% мають середній рівень нервової стійкості, що означає виникнення нервових- зривів в екстрених ситуаціях і високий ризик дезадаптації.

-27% військових мають високий рівень нервово-психічної стійкості що означає низький рівень ризику дезадаптації.

Юнаки, що не проходили військову службу показали такі результати

- 11% мають низький рівень нервової стійкості

- 40% мають середній рівень нервової стійкості
- 49% мають високий рівень нервової стійкості

Результатами методики задоволеності життям були:

-60% військовослужбовців не задоволені своїм життям. Відзначається знижений інтерес до життя, затяжні періоди апатичного настрою, занижена самооцінка та песимістичні настрої.

-20% порівну мають середній і високий рівень задоволеності життям, що відображає позитивну самооцінку, рішучість, впевненість у своїх силах і успіху і високий рівень ентузіазму.

Також у іншій вибірці юнаків, що не проходили службу показали такі результати:

-60% юнаків задоволені своїм життям, відчувають ентузіазм щодо діяльності, якою займаються, позитивно ставляться до свого життя, відчувають суб'єктивне задоволення життям.

-13% мають середній рівень задоволеності життям, що свідчить про помірний оптимізм щодо свого життя та бажають змінити деякі аспекти своєї діяльності.

-27% не задоволені своїм життям і бажають змінити деякі його аспекти, відчувають апатію та відсутність інтересу до життя.

2.3. Порівняльний аналіз результатів військовослужбовців і юнаків, що не проходили службу в армії

Для розрахунків була обрана програма «R», через свою доступність. Для підтвердження або спростування гіпотезу про наявність різниці між двома вибірками був обраний U-критерій Манна-Уитні. Цей критерій використовується для оцінки відмінностей між незалежними вибірками.

За результатами було визначено відсутність суттєвої статистичної відмінності між результатами нервово-психічної стійкості військовослужбовців, що проходили військову службу і юнаками, що її не проходили ($U_{\text{емп.}} = 97.0$ при критичному значенні $U_{0,5} = 61.0$). Що означає, що проходження військової служби не впливає на нервово-психічну стійкість. Можна зробити висновок, що високий рівень ризику дезадаптації пов'язаний з індивідуальними особливостями людини.

Висновок до розділу 2

Результати дослідження показали незначну статистичну різницю між вибірками, але в першій групі спостерігається нерівномірне розподілення статистичних даних, що полягає у явищі подвійної моди на полярних значеннях. Що дає підставу зробити висновок щодо низької репрезентації середнього рівня нервово-психічної стійкості серед військовослужбовців після проходження служби в армії, а також наявності суб'єктивної незадоволеності життям. Тож можна зробити висновок, що психічний стан і прояви дезадаптації залежать не від факту проходження військової служби, а від первинної схильності до нервово-психічних зривів.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізувавши теоретичні аспекти проблем адаптації та причин виникнення девіантної поведінки військовослужбовців можна виразити загальні результати, що основними причинами дезадаптації військовослужбовців можуть бути особисті кризові стани та психологічно-нервова схильність до алкоголізму, агресії, суїцидальної поведінки та інших проявів соціально-психічної дезадаптації.

2. Проведене емпіричне дослідження з використанням методик оцінки нерво-психічної стійкості а тесту індексу задоволеності життям було визначено відсутність суттєвої статистичної різниці між респондентами, що проходили термінову службу в армії й учасниками, що не проходили термінової служби. Що дало підставу для висновку про те, що військова служба як феномен не впливає на рівень психічної стабільності у короткостроковій перспективі. Задоволеність життям респондентів контрольної групи була вищою, ніж у військових.

3. Порівняльний аналіз спростував гіпотезу, яка припускала наявність суттєвої різниці між респондентами, що проходили військову службу, і тими хто її не проходив. Однак статистичний аналіз результатів повністю спростував цю гіпотезу, що дає привід зробити висновки, що причини дезадаптації мають іншу природу.

Тож для визначення причин дезадаптації військовослужбовців рекомендується провести пролонговане дослідження проблеми з спостереженням за зміною психічного стану респондентів до і після проходження військової служби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міхеєв О. М., М. О. Шульга, Н. Г. Ничкало,. Адаптація // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=42642
2. Philips L. Human adaptation and his failures. Academic Press, New York and London, 1968.
3. Гордашников В. А., Осин А. Я., Образование и здоровье студентов медицинского колледжа. См.: Юнацкевич П.И., Гишинский Я.И. Социологические и психолого-педагогические основы суицидологии: Учебное пособие. - СПб., 1999.– 338 с.
4. Алжирские экспедиции — Аракчеев. Источник: т. 2: Алжирские экспедиции — Аракчеев, с. 336—339
5. Співаковський, О. В. Педагогічний експеримент для перевірки ефективності методичної системи організації алгоритмічного тестування в процесі підготовки майбутніх вчителів математики [Текст]/ О. В. Співаковський, Н. В. Осипова, М. В. Сніжко// Інформаційні технології в освіті. – 2010. – Вип.8. – С. 23-30.
6. Наказ Міністра оборони України від 29.06.10 № 336 “Про затвердження Положення про організацію військово-соціологічних, соціально-психологічних та психологічних досліджень у Збройних Силах України”
7. Методичні рекомендації командирам, штабам, органам виховної роботи щодо профілактики суїцидальної поведінки військовослужбовців. – К.: ГУВСПР, 2010

8. Динамічне психологічне вивчення особового складу / Баношенко В.О., Копаниця Н.І., Литвиненко Е.С., Солодовніков В.Є., – К.;СПЦ ЗСУ, 2009. – 60 с
9. Інструкція з організації вивчення індивідуально-психологічних якостей військовослужбовців, які прибули до військової частини для відбуття строкової служби у Збройних Силах України, затверджена начальником Генерального штабу – Головнокомандувачем Збройних Сил України 16.09.09.
10. Fear NT, Iversen A, Meltzer H, Workman L, Hull L, Greenberg N, et al. Моделі пияцтва у збройних силах Великобританії. Наркоманія. 2007; 102 (11): 1749–59. doi: 10.1111 / j.1360-0443.2007.01978.x
11. Хендерсон А, Лангстон V, Грінберг Н. Зловживання алкоголем у Королівському флоті. Окупуйте Мед (Лонд). 2009; 59 (1): 25–31. doi: 10.1093 / ocmed / kqn152 .
12. Брей Р.М., Марсден М.Є., Петерсон МР. Стандартизоване порівняння вживання алкоголю, наркотиків та сигарет серед військовослужбовців та цивільних осіб. Am J Громадське здоров'я. 1991; 81 (7): 865–9.
13. Поліч Дж. Епідеміологія зловживання алкоголем серед військових та цивільного населення. Am J Громадське здоров'я. 1981; 71 (10): 1125–32.
14. Ballweg JA, Li L. Порівняння звичок здоров'я військовослужбовців із цивільним населенням. Rep. 1989; 104 (5): 498–509.
15. Горбенко С. В. Адаптація військовослужбовців до цивільного життя – один з основних напрямів розвитку кадрової політики у Збройних Силах України / С. В. Горбенко, В. В. Хома, Г. В. Шпанчук, І. І. Смірнов // Збірник наукових праць харківського університету Повітряних сил. - 2013. - Вип. 4. - С. 15-21.
16. Налчаджян А. А. Личность, психическая адаптация и творчество. — Ереван: Луис, 1980.

17. Практикум по психологии состояний: учебн. пособ. / Под ред. проф. А. О. Прохорова. – СПб: Речь, 2004. – 480 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, _____, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;
 - надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
 - самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

(дата)

(підпис)

(ім'я, прізвище)